

Magyar Tudománytár – Kultúra

A *Magyar Tudománytár* harmadik, *Kultúra* című kötete az ezredforduló magyar kultúrájának széles horizontú körképét mutatja be a közművelődés állapotától kezdve a különböző művészetek helyzetének ismertetésén keresztül az oktatás problematikájáig.

Mindjárt az elején egy közel geyzenoldalas összefoglalást találunk korunk kultúrájáról, kitekintéssel az egész földkerekségre (*Korunk kulturális körképéről*), alcímében ezt szerényen csak naplójegyzeteknek, megjegyzéseknek nevezve. Erről a részről tudjuk az előszóból (*Előszó helyett*), hogy Glatz Ferenc műve. Még a *Bevezetés*-ről is tudjuk ezt (Marosi Ernő), a többi fejezet esetében csak a könyv végén találunk egy olyan listát a 17 tagú munkaközösségről, amelyből az egyes fejezetek vagy alfejezetek szerzői kiderülnek.

Visszatérve Glatz Ferenc kitekintő fejezetére, belőle sokat megtudhatunk a világ kulturális állapotáról és a megfelelő tendenciákról. A számos fontos megállapítás közül mindenekelőtt érdemes kiemelni, hogy: „*Megrendül az ezredfordulón a fehér ember ötszáz éves 'kulturalfőlnye'*” és ma: „A keveredés az euroatlanti és a harmadik világ termékei között a legkülönbözőbb formákat ölti.” Ugyanakkor azonban a megfelelő térképre nézve láthatjuk, hogy például az internet használóinak száma szempontjából Afrika vagy a Közel-Kelet teljesen fehér föltnak számít. Az írástudás kétségtelenül nőtt a legutóbbi évtizedben, de azért az arab országok, a szub-szaharai Afrika valamint Dél- és Nyugat-Ázsia most is alig haladja meg, vagy el sem éri a 60 %-ot ebből a szempontból. Számos más értékes adatot (térképeket, grafikonokat) találunk a fejezetben, amelyek jellemzik mai világunkat: például középiskolát végzetek

aránya a különböző földrészekben vagy informatikával, továbbá az ökológiai forradalommal kapcsolatos világhelyzet, nemkülönben a vallási megoszlásról, a tanulmány elején pedig az államhatárokról és „nemzeti szállásterületekről” az utolsó évszázadban. Nagyon indokolt volt a könyvet ezzel a kitekintéssel kezdeni, mert „... a magyar kultúra alkotásai is csak a világ kulturális irányai között értékelhetők”. A magyar a világon a kis, Európában a közepes nemzetek közé tartozik, így rá is vonatkozik a „kulturális diverzitás” megőrzésének fontossága. „A kulturális diverzitás fogalmával az ember által kialakított kulturális sokszínűség megőrzésének programját...” kívánta a szerző hangsúlyozni. Végül megjegyzem, hogy a szexuális kultúráról és változásairól a világon és az ezzel kapcsolatos népességrobbanás kulturális vetületéről ugyancsak érdemes lett volna szót ejteni.

Ezután öt fejezet, majd végül a *Függelék* következik. Az első a **közművelődés és közműveltség** mai magyar helyzetével foglalkozik. „A magyarországi politikai fordulat történelmi időben egybeesett a roppant súlyú egyetemes kultúraváltással is. Ennek lényegét a mediatisáció, a mobiltelefon, a digitalizáció és a globalizáció kifejezéseivel foglalhatjuk össze.” A hazai lakosság 98 % hozzájut a tévéadásokhoz, viszont a felnőtt lakosság 20–25 %-a „funkcionális” analfabéta, és egyharmada nem képes megérteni, amit olvas. Viszont a háztartások egynegyedében (2003) van már számítógép. Itt jegyzem meg, hogy az „Analóg és digitális elektronikus kultúrák közvetítői” alfejezetben számítógép helyett következetesen a „komputer” szó szerepel, amelyet még szakkörökben is alig használunk. Másrészt nőtt a kiadott könyvek száma, de nagymértékben csökkent a példányszám. A társadalom elszegényedésével (különösen nagymér-

tékű a roma népesség körében) nőtt a polarizálódás, csökkent a középréteg száma, és az ún. magas művészetre csak a társadalom 10 %-ának van igénye. „... az esélykülönbségek, az úgynevezett mélyszegénység jól tetten érhető a test- és egészségügyi kultúra vonatkozásában is”.

Nem kétséges, hogy az anyanyelv mint kultúra-közvetítő is alapvető fontosságú az emberi életben. Így a következő fejezet a **magyar nyelvnek és irodalomnak** van szentelve. A Föld mintegy hatezer nyelve közül a magyar a 45. helyet foglalja el (az azt anyanyelvként beszélők számossága szerint), a hetven európai nyelv közül a 12. A török megszállás előtt a Kárpát-medence lakosságának 80 %-a magyar anyanyelvű volt, és ez a százötven éves hadszíntér után esett vissza 30–40 %-ra. Ma az asszimiláció következtében a magyar nyelvhatár egyre jobban közelít a trianoni határokhoz (a székely tömböt kivéve). Az írott köznyelv kialakulására a döntő lökést a felvilágosodás adta (18. század második fele). „Az irodalmi nyelv kialakulása következtében megszűnt a nyelvváltozatok közötti korábbi viszonylagos egyenlőség, az irodalmi nyelv kibontakozásával egyre nagyobb társadalmi szerepre és tekintélyre tett szert az egységesülő, a nyelvújársok fölé emelkedő standardváltozat.” „... a standard fogalmat a köznyelv szinonimájaként használjuk.” Különben ma tíz magyar nyelvjárási régiót különböztetünk meg. Érdemes még megemlíteni, hogy az EU polgárainak 56 százaléka beszéli az angolt (hazánkban mintegy 12 %), és 44 %-a csak anyanyelven tudja magát kifejezni.

A könyvkiadásról már esett szó az előzőekben, ebből a szépirodalom részesedése nem éri el a 20 %-ot, egyes években legfeljebb megközelíti azt. Megnőtt viszont a folyóiratok és még inkább az irodalmi jellegű társaságok, szervezetek és rendezvények száma. Ezek

után találjuk a fejezetben a mai magyar líra, epika és dráma irányzatainak és képviselőiknek, továbbá a legkiemelkedőbbek munkásságának bemutatását, megállapítva, hogy – úgy tűnik – a költészet korábbi vezető szerepét a magyar irodalomban a próza, a regényirodalom vette át. Egyébként a recenzensnek feltűnt Sütő András alkotásai ismertetésének méltatásának talán túl rövid szerepeltetése.

A könyvben külön fejezet foglalkozik az **előadóművészettel, a zenével és a filmmel** és ez a fejezetek közül a leghosszabb. A dolog természetének megfelelően azután ez három alfejezetre oszlik, és pedig a következő címekkel: *A színpad művészei az ezredfordulón*, *Zeneművészet az ezredfordulón* és *Filmművészet az ezredfordulón*.

Ami az elsőt illeti, széles körképet rajzol a 70-es évek elejétől kezdve a *budapesti és a vidéki színházi élet*ről, a legfőbb törekvésekről, a legkiemelkedőbb színészekről és rendezőkről, beleértve a táncművészetet is. Fontos megállapítás, hogy a 70-es–80-as években „... a színház a kulturális élet legfőbb terepének számított”. A rendszerváltozás utáni évekre talán legjellemzőbb viszont az ún. alternatív színház, ami a nem szokásos állandó színházi keretben működő színházat jelenti.

A zenéről szólva megállapítja, hogy „... a rendszerváltozás visszaadta a művészetek szabadságát, de eltávolította fejük felől a körülmények viszontagságaitól védő ernyőt...” Ugyanakkor, meg kell különböztetnünk egymástól a komoly és a populáris zenét, és meg kell állapítanunk, hogy a zene: az alkotó és előadóművészek ma is egyik legjobb „exportcikkünket” jelentik, legjobban alapozzák meg hírünket a világban.

Kétségtelen, hogy születtek *nemzetközileg elismert és „rendszerváltó” magyar filmek*, azonban tény, hogy a magyarországi mozik legna-

gyobb része bezárt, és megjelent az amerikai filmek hihetetlen dömpingje. Miközben „... a játékfilm elvesztette politikai-közvéleményformáló szerepét”, „... viszonylag nagy jelentőségre tett szert a dokumentumfilm és a rajzfilm”.

A *Képzőművészet, építészet, műemlékvédelem* fejezet címének megfelelően tagolódik alfejezetekre, bár a *képzőművészetnek* két külön alfejezetet is szenteltek, nevezetesen: a *Kultúra és művészet* és *A képzőművészet műhelyei és tendenciái*. Hazánkban a posztmodern elterjedése és a rendszerváltozás ideje összefonódott egymással a képzőművészetben, bár ma már posztmodern helyett inkább „kortárművészetről” szokás beszélni. A másodikként említett alfejezetben részben néhány kiemelendő képzőművészről külön-külön pályaképek jelennek meg, részben szó van új képzőművészeti jelenségekről (például „installáció”, „performance”, spirituális törekvések, számítógépes művészeti műfajok stb.), végül a fotóművészetről, az iparművészeti törekvésekről és a művészeti oktatásról is szó esik. Itt kell megemlítenünk az ebben az alfejezetben jelentkező, idegen szavaktól hemzseggő, komplikált fogalmazást. Csak egy példa: „... két alapvető, eltérő felfogás volt jelen a szakmában, az egyiket az organikus, informel irányt Péri József, míg az industriális, „dízájnolt” fémművészetet Gorej János képviselte.”

Az ezredforduló építészetének megértéséhez is a hatvanas évek végéhez kell visszamenni. Ma számos irányzat él egymással párhuzamosan: így a „szerves vagy organikus” építészet, a strukturalizmus, a „high-tech” és dekonstruktivizmus, a regionalizmus. A pályáját a kilencvenes években kezdő nemzedék már akár ellentmondó forrásokból is merít. „A párhuzamosságok, ellentmondások és keveredések őket nem zavarják, nem törekednek

normatív rendszerek kidolgozására, következetes esztétikai kategóriákra”.

Az *intézményes műemlékvédelem* Magyarországon 1847-ben indul, és számos intézményen és intézményi átalakuláson keresztül jutott el a mai formájáig az Országos Műemlékvédelmi Hivatalig.

Az évezredes magyar oktatás mai helyzetét mutatja be az utolsó fejezet. A rendszerváltás eredménye, hogy több évtizedes ellenkező gyakorlat után eltörölte az iskolaalapítás állami monopóliumát. A 2001/2002-es tanévben az általános iskolák 4,2, a gimnáziumok 8,3 %-a volt egyházi kezelésben. Az elmúlt közel két évtizedben különböző oktatási koncepciók váltották egymást, a fő problémát azonban a gyermeklétszám folyamatos csökkenése jelenti. Ami a középiskolát illeti, vannak négy-, hat- és nyolcosztályos gimnáziumok, továbbá szakközépiskolák. Általános törekvés, hogy igyekeznek előtérbe helyezni a 6+4+2-es iskolaszervezetet. Viták és módosítások után bevezetésre került a Nemzeti Alaptanterv (NAT) és a kétszintű érettségi. Nemzetközi felmérések kétségtelenül bizonyos elmaradásokat jeleznek oktatásunkban, illetve a tanulók ismereteiben (matematika, természettudományok, olvasás megértés). A határainkon túli magyar oktatásban a különböző országokban különböző problémák jelentkeznek, de fenyegető az iskolai oktatás révén megvalósuló asszimiláció.

A felsőoktatásban is felszámolásra került az állami monopólium, az ezredfordulón nyolcvankilenc felsőoktatási intézmény működött hazánkban, ebből huszonnyolc egyházi, hat alapítványi. Létrejött a felsőoktatási integráció, és bevezetésre került az ún. bolognai rendszer. Nagymértékben megnőtt a felsőoktatásban tanulók száma: ez 2004/2005-ben összesen 421 520 volt. A cél, hogy 2010-re

a megfelelő korosztályból minden második fiatal végezzen főiskolát. Ma ez a szám megfelel az európai átlagnak. A fejezetet a határon túli magyar felsőoktatás áttekintése zárja.

A *Függelékben* névmutatót, tárgymutatót, a könyvben szereplő képekre vonatkozó információkat, a felhasznált és az ajánlott irodalom jegyzékét és a szerzőkre vonatkozó adatokat találjuk. A kötetet rövid angol nyelvű összefoglalás zárja.

Az ismertetést azzal a megjegyzéssel fejezem be, hogy csak dicsérni lehet ezt a vállalkozást, amely nélkül szegényebb lenne a magyar kultúra, illetve a rá vonatkozó ismereteink. (*Glatz Ferenc főszerkesztő: Magyar Tudománytár – Kultúra. Budapest: MTA Társadalomkutatató Központ – Kossuth Kiadó, 2006. 595 p.*)

Berényi Dénes
az MTA rendes tagja

Az augusztus 20-a alkalmából kitüntetettek felsoroló, Szerkesztőségünkhöz eljuttatott beszámolóból sajnálatos módon kimaradt Vékás Lajos akadémikus, Széchenyi-díjas jogász, egyetemi tanár, aki több évtizedes, a polgári jog és a nemzetközi magánjog területén végzett példaértékű, határainkon túl is számon tartott tudományos, kutatói és oktatói tevékenysége elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje (polgári tagozata) kitüntetését vehette át. Vékás Lajostól és az Olvasóktól is elnézését kér
a Szerkesztőség